

© Мейжис І. А., Калашнікова Л. В.

9. У статті "Мультикультурні суспільства", надрукованій у 2001 році у журналі "Социологическое обозрение", подібну типологію наводить німецький соціолог Гьоран Терборн, який викремлює чотири типи мультикультурних суспільств, а саме: досучасні імперії та західноєвропейські виключення, поселення Нового світу, колишня колоніальна зона та постнаціональна мультикультурність [Терборн Г. Мультикультурные общества / Г. Терборн. - Социологическое обозрение. - 2001. - Том 1. - № 1. - С. 50-67]

10. Хабермас Ю. Будущее человеческой природы / Ю. Хабермас. Пер. с нем. - М.: Издательство «Весь Мир», 2002. - 144 с.

Мейжис Ірина Альбертівна - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціології, Чорноморський державний університет імені П. Могили

Калашнікова Людмила Володимирівна - кандидат соціологічних наук, доцент, Чорноморський державний університет імені П. Могили

УДК [303.1: 316.7]:37.014.3 (477)

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ВИКОРИСТАННЯ В ПРАКТИЦІ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розглянуті теоретичні засади соціокультурного підходу та його використання у вивченні процесів формування соціальної культури сучасних українців. Наведені дані соціологічного дослідження уявлень вчителів Південного регіону України про процес реформування системи освіти, особливостей розуміння змісту соціокультурної складової реформи.

Ключові слова: теоретичні засади соціокультурного підходу, соціальні уявлення вчителів, реформування системи освіти.

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ПОДХОД: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПРАКТИКЕ ИССЛЕДОВАНИЙ

Рассмотрены теоретические основы социокультурного подхода и его применения в изучении процессов формирования социальной культуры современных украинцев. Представлены данные социологического исследования социальных представлений учителей Южного региона Украины о процессе реформирования системы образования, особенностях понимания содержания социокультурной составляющей реформы.

Ключевые слова: теоретические основы социокультурного подхода, социальное представления учителей, реформирование системы образования.

SOCIOCULTURAL APPROACH: THEORETICAL PRINCIPLES AND PRACTICAL USE IN RESEARCH

In the article the theoretical principles of socio-cultural approach and its use in the study of the formation of modern Ukrainian social culture. Represented the results of sociological research ideas teachers of Southern region of Ukraine on reform of the system of education, socio-cultural understanding of the content features integral reform.

Keywords: theory of Human Sciences, social innovation, civic movements, values of Ukrainians, social learning.

Соціокультурний підхід в соціології існує із самого початку народження науки, оскільки його елементи були присутні у творчості кожного з видатних соціологів Європи та США. Розглядати і аналізувати суспільство, на думку батьків-засновників Е. Дюркгейма і М. Вебера, можливо тільки за допомогою аналізу його культури, від зразків матеріальної

культури до характеру взаємин у суспільстві. На початку ХХ ст. соціокультурний підхід розвивався на основі перш за все результатів досліджень археології, антропології, культурології, які надавали фактичний матеріал, що свідчив про різноманітність і багатство світових цивілізацій в області матеріальної і духовної культури. Тому спочатку соціокультурне було осмислене як результат намагань людства побудувати для себе комфортне штучне середовище, яке чітко відокремлене від природного і є результатом творчих і трудових зусиль людей.

Теоретичне оформлення соціокультурний підхід вперше отримав у трудах П. Сорокіна, який вважається його засновником. У видатній праці «Соціальна і культурна динаміка» (1937 р.) була обґрунтована ідея, що соціокультурні зміни більш важливі і значущі, ніж зміни в соціально-політичній царині життя людства, що трансформації в суспільстві відбуваються тоді, коли воно переживає епохальні зміни в культурі. П. Сорокін детально проаналізував динаміку соціокультурних ритмів, а також фактори і причини соціокультурних змін, обґрунтував взаємозалежність кожної з трьох складових тріади: особистість, суспільство і культура [1].

У передвоєнні роки, коли в Німеччині запанував авторитарний фашистський режим на чолі із фюрером, багато німецьких вчених були змушені емігрувати. Природно, що перед ними постало питання, як пояснити той соціокультурний феномен, який викликав безумовну довіру до влади нацистів і зробив людей здатними на вчинки, які до того були практично неможливі в християнській країні: масові вбивства і знищення людей в концентраційних таборах. К. Левін та Е. Фромм, спостерігали за соціокультурними змінами, що відбувались в Німеччині 20–30-х років. Вони ж стали першими, хто намагався зрозуміти причини, по яких більшість німців із радістю підкорились і розділили фашистську ідеологію.

Протягом 30-х років К. Левін разом із своїми співробітниками вивчав вплив авторитарного і демократичного стилю керівництва на поведінку людей в групі і особливості міжособистих взаємин. Експериментально було доведено, що люди, які мають хоча б невелику владу над іншими – від керівників підприємств і до виховательки дитячого садка – схильні відтворювати ті паттерни поведінки, які притаманні керівникам суспільства. Найбільше значення, на нашу думку, має факт, який переконливо продемонстрував К. Левін: авторитарний стиль керівництва в групі сприймається природно і швидко, а головне – не викликає протидії. В той же час демократичному поводженню, який ґрунтується на взаємній повазі людей, треба навчати [5].

Не зважаючи на те, що експеримент К. Левіна був поставлений на взаєминах дорослого і двох груп дітей, в кожній з яких керівник виступав в одній з ролей (поблажливий дорослий і непоступливий авторитет), вчений дав переконливу відповідь на питання, чому більшість людей з готовністю засвоюють поведінку підкорення авторитарному керівництву і в наш час. Ми маємо можливість спостерігати той же соціально-психологічний феномен в Росії, коли громадяни сприймають авторитарний режим як такий, що відповідає їх внутрішнім потребам. Але найважливішим результатом експериментів К. Левіна була фіксація того, що стиль керівництва (авторитарний або демократичний) здатен не просто впливати на поведінку людей, але і формує особливості їх взаємин, ставлень (attitude) до оточуючих і постаті керівника, а також їх уявлення про прийнятні норми поведінки в групі і способи спілкування [6]. Той факт, що експеримент проводився із дітьми тільки підтверджує «природність» обох стилів керівництва, і авторитаризму і демократії, та його зв'язок із постаттю керівника. Люди легко пристосовуються до обох, але саме демократичний стиль дає змогу проявитись найкращим людським якостям: взаємна допомога, легкість і неупередженість спілкування, працездатність і творчі здібності особистості.

Роботи Е. Фромма і К. Левіна дали можливість розглянути авторитаризм і нацизм саме як соціокультурний феномен. Е. Фромм дав детальний опис цього явища у своїй видатній книзі «Втеча від свободи», де підкорення авторитету та його визначальний вплив на взаємини людей в суспільстві мав трагічні наслідки для німців. Так само, як і у нацистській Германії, ми бачимо таке ж явище у сучасній Росії. Будь-яка критика Путіна сприймається більшістю

росіян як відсутність патріотизму і зазіхання на лідера. Причому відверті захоплення територій сусідів підтримуються під впливом ЗМІ абсолютною більшістю наших сучасників в сусідній країні. «Крим – наш!» як мантру повторювали ЗМІ протягом 2014 р. Не дивно, що слідом за ними це саме повторює населення. І це без жодного критичного зауваження стосовно порушення визнаних міжнародною спільнотою міждержавних кордонів. А те, що всі «придбані» таким чином території перетворюються на «сірі зони», жителі яких позбавлені вільного пересування в світі, поки нікого не хвилює, а сприймається як «справедливі», «історично виправдані» дії.

Сьогодні найбільш важливим для нас є подальше просування України на шляху до європейської моделі соціального устрою на демократичних засадах. Тому ми і звертаємось саме до соціокультурного підходу в соціології, тому що пострадянська модель культури впливає на змістовні характеристики здійснення демократичного устрою.

Подальший розвиток соціокультурного підходу після Другої світової війни пов'язаний з ім'ям видатного американського соціолога Т. Парсонса, який акцентував увагу на цілісності суспільства як соцієтальної системи [2]. Така система включає в себе культуру суспільства, яка виступає у трьох аспектах: «по-перше, культура передається, вона складає спадок або соціальну традицію; по-друге, це те, чому навчаються, культура не є проявом генетичної природи людини (підкреслено нами), і, по-третє, вона є загальноприйнятною. Таким чином, вона, з одного боку, є продуктом, а іншого боку – детермінантою системи людської взаємодії [3]. Ці дві особливості соціальної культури, а саме: а) культура – це те, чому навчаються, та б) здатність культури детермінувати людські взаємини і визначати характер взаємодії, згідно Т. Парсонсу, і є головним об'єктом і предметом соціологічних досліджень.

Побудована Т. Парсонсом шаблони соціальної ієрархії на основі функціональної користі різних видів людської діяльності, на наш погляд, не втратила своєї значущості, незважаючи на велику кількість критичних зауважень. Не викликає сумнівів, що в будь-якому суспільстві значна частина громадян виробляє соціальні блага, інші створюють духовні цінності, а треті управляють виробничими і соціальними процесами. На думку Т. Парсонса, для нормального функціонування суспільства необхідне оптимальне співвідношення класів і верств населення, а також співпраця людей. І саме на основі ієрархії соціальних функцій повинна складатись ієрархія класів і верств населення. Вважаємо, що підхід Т. Парсонса і сьогодні може слугувати певною «дорожньою картою», що дозволяє не випускати з поля зору важливі аспекти соціальної поведінки сучасних людей, особливо в їх взаємодії один з одним. Саме на рівні статусного пояснення соціальної нерівності Т. Парсонса можна пояснити особливості і характер взаємодії і поведінки представників різних верств населення України, тому що через них проявляється соціокультурний стан суспільства.

Вихідною засадою соціальної системи Т. Парсонса виступає людський організм. Його основна функція – забезпечити адаптацію особистості до навколишнього середовища, до належного природного і соціального стану. На цьому ґрунті будується система особистості. Це наступні:

- 1) соціальні якості, а саме – статуси і ролі індивіда, орієнтовані на досягнення мети у відповідності з культурними цінностями суспільства, що були засвоєні в процесі навчання;
- 2) взаємодія особистостей один з одним і з навколишнім соціальним оточенням, як автономних акторів також на основі засвоєної культури;
- 3) система «загальновизнаних» символів, що є важливими елементами культури, які за своїм значенням представляють вищу ступінь в ієрархії соціальних систем (наприклад, державні і культурні символи країни).

Культурні зразки соціальних дій, на думку вченого, створені багатьма поколіннями людей і відтворюють культуру і характер нації. Згідно Т. Парсонсу, правила поведінки, мовний етикет, наукові теорії – все це результат колективної праці, якими ніхто не володіє особисто, але кожний член суспільства засвоює їх в процесі навчання. Найбільш виразно соціокультурний підхід в системі Т. Парсонса відображений у створеній ним схемі соціальної дії, яку кожний сучасний соціолог має на увазі, коли вивчає ті чи інші сторони соціального

життя суспільства (див. рис. 1).

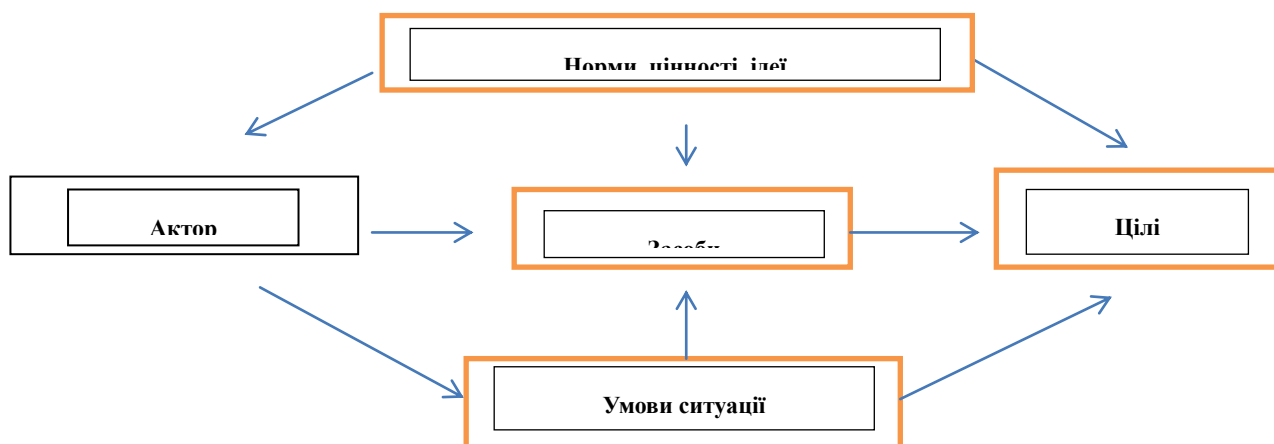

Рис. 1. Схема соціальної дії Т. Парсонса

Схема Т. Парсонса демонструє, що саме треба вивчати, коли ми визначаємо соціокультурний рівень життя та його окремі аспекти в сучасному українському суспільстві. Вона фактично формує коло питань, які підлягають вивченню: суспільні цінності, норми взаємодії, найбільш розповсюджені засоби досягнення мети з урахуванням тієї ситуації, що склалась на даний час у суспільстві.

Значну роль у розвитку соціокультурного підходу відіграв американській антрополог і культуролог Л. Уайт, ідеї якого були визнані тільки наприкінці ХХ ст., хоча були сформульовані на півстоліття раніше. Він вважав, що саме культура уявляє собою клас предметів і явищ, що залежать від здібності людини до символізації, яку можна розглядати в тому числі і через зовнішні прояви тілесної поведінки людини (екстрасоматичний контекст), тому що «людська поведінка – це функція культури: $V = f(c)$. Якщо змінюється культура, змінюється і поведінка» [4]. По твердженню Л. Уайта, культура – це соціально-політично-економічна система, в межах якої живе рід людський.

Непряме, але підтвердження ролі соціокультурного підходу для соціології, знаходимо у спадщині видатного американського соціолога Р. Мертонна. Його твір «Соціальна структура і аномія» як ніяка інша підходить до аналізу соціокультурної ситуації в Україні, оскільки абсолютна більшість наших сучасників демонструє «нормальні реакції нормальних людей на ненормальні умови» [6, с. 244] (див. рис. 2).

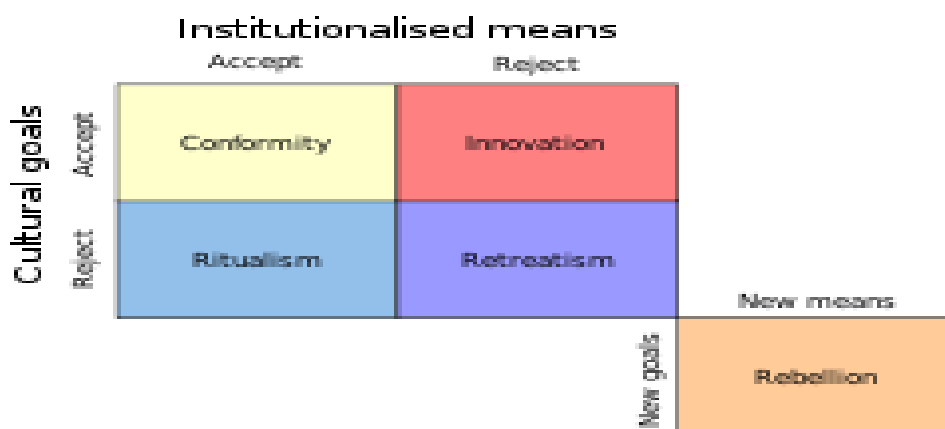

Рис. 2. Способи людського поведіння в суспільстві за Р. Мертонном (представлено мовою оригіналу)

Р. Мертон підкреслює важливу роль культури в житті сучасного суспільства. Він виокремив два головних фактори в своїй системі регуляції соціальної поведінки особистості:

перші пов'язані із цінностями суспільства (goals), другі – із вибором відповідних або не відповідних цінностям патернів поведінки. Це дало змогу Р. Мертону визначити 5 способів людського поведіння в суспільстві: *конформність, інновація, прихильність до ритуалів (ритуалізм), ретризм як уникнення*, коли поведінка не відповідає існуючим нормам і основним цінностям суспільства, є слідування застарілим зразкам. Нарешті, вихід за межі визнаних цілей і моделей поведінки, як вимушена або усвідомлена *втеча* або *повстання*, а іноді і ізолюваність.

Для Р. Мертона теорія аномії Е. Дюркгейма означає неоднорідність між культурними цілями і законними засобами їх досягнення, коли девіації виникають за рахунок неузгодженості цілей особистості із правовими та культурними нормами суспільства. В той же час, теорія Р. Мертона свідчить, що ніяких змін не відбувалось би в суспільстві, якщо б норми ніколи не порушувались. Саме таким чином за рахунок бунтівників з'являються інновації, а суспільства просуваються вперед.

Користуючись цими двома теоретичними схемами ми спробували дослідити ставлення вчителів до завдань і принципів реорганізації середньої освіти у межах проекту «Наукова імплементація європейських соціокультурних та освітянських стандартів». Одним з напрямків дослідження було виявити ставлення вчителів до реформування освіти України на основі нового закону «Про освіту», який зараз обговорюється в суспільстві. В ході дослідження з'ясовувались думки вчителів стосовно політики у сфері освіти, можливостей їх професійного росту і особливості взаємин із учнями. Це достатньо важливі теми, які заслуговують на окрему статтю, або навіть серію статей. В даній роботі ми звертаємо увагу тільки на невелику, але важливу частину дослідження, виконаного в межах даного проекту.

За результатами проведеного опитування було визначено, що майже у всіх опитаних освітян (95,3%) не виникає сумнівів щодо нагальності вдосконалення якості вітчизняної освіти, про що свідчать також їх посередні оцінки якості середньої освіти в Україні, в регіоні і в конкретному навчальному закладі. Так, лише 64,9% респондентів задоволені якістю середньої освіти в Україні в цілому, оцінюючи її як середню. Натомість оцінки якості освіти у місті, регіоні оптимістичніші: 25,0% опитаних оцінили її як «скоріше високу», 64,5% – як «середню». Дещо завищеною є оцінка якості освіти у власному навчальному закладі – 42,5% педагогів оцінили її як «дуже високу» або «скоріше високу» (див. табл. 1).

Таблиця 1. Оцінка якості середньої освіти

Як би Ви загалом оцінили якість середньої освіти...	Дуже висока	Скоріше висока	Середня	Скоріше низька	Дуже низька	Важко відповісти
В Україні	0	19,2	64,5	9,9	4,1	0
У Вашому місті	0	25,0	64,5	8,1	0,6	1,7
У Вашому навчальному закладі	7,0	35,5	53,5	0	2,9	1,2

Оцінки якості освіти у конкретному закладі у двовимірному розрізі за типами навчальних закладів свідчать про те, що вчителі альтернативних закладів (спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів, навчально-виховних комплексів) оцінюють освіту, отриману у такого роду закладах значно вище, аніж їх колеги – педагоги загальноосвітніх шкіл (див. табл. 2).

Таблиця 2. Розподіл суджень вчителів стосовно оцінки якості освіти за типом навчальних закладів

Як би Ви загалом оцінили якість середньої освіти у Вашому навчальному закладі?	ЗОШ	Спеціалізовані школи з поглибленим вивчення окремих предметів	Ліцеї, гімназії, колегіуми	Навчально-виховні комплекси
Дуже висока	0	19,2	13,8	30,0

Скоріше висока	27,1	57,7	34,5	70,0
Середня	69,2	23,1	41,4	0
Скоріше низька	0	0	0	0
Дуже низька	1,9	0	10,3	0
Важко відповісти	1,9	0	0	0

Вивчаючи оцінки якості освіти, подані вчителями, які взяли участь у опитуванні, зауважимо, що вони є доволі суб'єктивними, зважаючи на те, що загальний рівень їх поінформованості щодо діяльності інших закладів є фрагментарним, оскільки інтерес до даних аналітичних звітів, статистичних даних про стан системи середньої освіти у місті, регіоні й країні в цілому дуже низький. Тому говорячи про експертну позицію педагогів, слід відмітити, що їх оцінки стану справ у системі освіти характеризують погляд «з класної кімнати» і не стосуються загальних тенденцій. З іншого боку, нехтувати цими оцінками не можна, оскільки вони відбивають загальні тенденції освітньої політики, що реалізовані на практиці – в організації реального освітнього процесу.

Особливий інтерес представляє аналіз відповідей педагогів на питання щодо основних проблем сучасної освіти в Україні. Серед значимих причин, що обумовлюють негативні тенденції у сфері освіти, респонденти відмічають: «низьку заробітну плату й зниження соціального статусу працівників освіти» (20,5%), «ставлення влади до освітнього сектору як до другорядної, "витратної" частини бюджету» (19,3%), «занепад матеріально-технічної бази» (15,4%). Не менш важливими є проблеми, пов'язані із загальним зниженням якості навчальної літератури, браком новітніх технологій навчання (див. табл. 3).

Таблиця 3. Розподіл суджень вчителів стосовно найактуальніших проблем сучасної вітчизняної системи освіти

Які з перелічених проблем Ви вважаєте найбільш гострими для освіти України?	%
Ставлення влади до освітнього сектору як до другорядної, "витратної" частини бюджету	19,3
Занепад матеріально-технічної бази	15,4
Старіння педагогічних кадрів	2,5
Низька заробітна плата, зниження соціального статусу працівників освіти	20,5
Централізована, застаріла система управління і фінансування	4,7
Зростання нерівності в доступі до якісної освіти	3,9
Надмірна комерціалізація освітніх послуг	2,1
Корупція, плата за оцінки	1,2
Застарілі, ідеологізовані або кон'юнктурні підручники	3,3
Загальне зниження якості освіти	7,7
Відсутність ефективної системи моніторингу і контролю якості освіти	1,7
Моральне старіння методів і методик навчання, повільне і безсистемне оновлення змісту освіти	3,3
Зниження якості навчальної літератури та критичний брак новітніх технологій у школі	7,6
Зниження якості педагогічних кадрів і професійна деградація частини вчительських кадрів	2,2
Криза педагогічної освіти	4,1
Ваш варіант	0,7

У зв'язку із головною темою дослідження соціокультурного розвитку суспільства одним з важливих показників змін можуть слугувати данні про характер взаємодії «вчитель-учень» очами педагогів. Вчителям в процесі анкетування були запропоновані 9 парних

суджень, з якими треба було погодитися або ні, обравши одне з них. При формулюванні суджень ми виходили із положень, що були нами описані в першій частині статті, особливо досліджень К. Левіна, експериментальна робота якого була присвячена саме вивченню особливостей авторитарного і демократичного поводження керівника з дітьми. Був також використаний досвід педагогічної роботи одного з авторів у Фінляндії з російськомовним юнацтвом.

Вчителям були запропоновані парні судження по пріоритетних завданнях сучасної школи на принципово відмінних засадах взаємодії в системі «вчитель-учень». Дослідження засвідчило, що процес імплементації європейських освітніх стандартів явно розпочався, але сприймають їх не всі вчителі. Ще більшою проблемою є недостатньо чітке розуміння, яку роль відіграє характер взаємин в суспільстві для його демократичної розбудови. Взаємини, що будуються на основах взаємоповаги, не мають нічого спільного із панібратством або поступливістю. Вчитель є вчитель, але все ж таки він скоріше більш освічений і добрий наставник, ніж караючий і критичний владний дорослий. Дослідження продемонструвало певну строкатість в розумінні особливостей демократичного стилю взаємин між учнями і вчителями.

Так, в *першій парі* суджень про головні завдання сучасної школи більшість вчителів 58,7% погодились з першим твердженням, що «основним завданням освіти є підготовка вільної особистості, відповідальної за своє життя і долю, формування самостійності в отриманні знань». В той же час 34,3 % розділили другу думку, що «основним завданням середньої освіти є створення умов для підготовки всебічно розвиненої особистості». Нічого поганого в цьому твердженні не має за виключенням того, що всебічно розвинута особистість це скоріше мрія, ніж дійсність і можливість. Але саме так колись формулювалось завдання комуністичного виховання, яке запам'яталось вчителям. Тим більше, що В. Маяковський саме так і сформулював комуністичне майбутнє: «землю попашет – попишет стихи».

Друга пара суджень: I – «в школі повинні переважати особиста відповідальність учня за свою успішність й неявне, але досить уважне відстеження повсякденного навчання з боку вчителя» – 91,9%; II – «явний контроль за виконанням навчальних завдань й виражений примус: не знаєш – навчимо, не хочеш – примусимо» – 3,5 %. Можливо саме за рахунок вираженого імперативу, який більше не сприймається в суспільстві, це твердження не набуло майже ніякої підтримки серед вчителів. Хоча навіть і ті два вчителя, які відмітили це судження як прийнятну поведінку – не мало.

Третя пара суджень: I – «Критика на адресу учня неприйнятна, вчителі прагнуть підтримувати тільки добре, особливо не виявляючи особистої думки» – 27,3%; II – «Критична оцінка дій учня – основний виховний засіб. Зауваження свідчать про піклування стосовно благополуччя учнів» – 62,2%. Це свідчить, що майже 2/3 вчителів дотримуються застарілих виховних тактик, вважаючи за можливе критичну оцінку дій дітей. Насправді критика особистості – це основний засіб авторитарного виховання, якого треба позбавитись не тільки в школі, а і в суспільстві. При поводженні з дітьми користуватись осудними судженнями не є прийнятним в демократичному суспільстві.

Четверта пара суджень: I – «Взаємовідносини вчителя й учня – партнерські, що не принижує гідності вчителя, а лише передбачає взаємну повагу» підтримують 97,2%; «Взаємовідносини вчителя й учня – ієрархічні, відносини старшого і молодшого» – 7,6% продемонструвала явну прихильність вчителів до партнерських відносин.

П'ята пара суджень: I – «Не можна відбирати в учня дитинство» – 14,5%; II – «Здібності потрібно розвивати з дитинства» – 79,7% продемонструвало панівну ідею сучасного суспільства, яку поділяють і значна частка «відповідальних» батьків і вчителів; Вона прямо не свідчить про авторитарні переконання, але присутнє недостатньо розуміння потреб дитини, для якої не є корисним перенавантаження в молодшому віці.

Шоста пара суджень: Менше навантаження у початковій і середній школі, значно більше – у старшій» – 19,8%; «Рівномірний розподіл навантаження, більший обсяг знань

дається у середній та старшій школах» –73,8% показало, що фактично повторюються переконання попередньої пари.

Сьома пара суджень: «Акцент на вивчення мов та предметів гуманітарного циклу» – 55,8%; «Акцент на вивчення точних і природничих наук» – 23,8% продемонструвала сучасну тенденцію гуманізації середньої освіти, хоча майже чверть опитаних все ще вважає за необхідне приділяти більше уваги точним наукам, як це було в радянські часи.

Восьма пара суджень: I – «Освіта у містах і сільській місцевості мають бути однаковими» – 76,2%; II – «У містах повинні функціонувати ліцеї, гімназії, колегіуми, спеціалізовані школи, тощо; у сільській місцевості такі заклади не потрібні» – 14,5%. Більшість вчительської громади продемонструвала явну демократичність намірів щодо права юнацтва мати доступну якісну освіту, але «реалісти» вважають, що це не можливо. І ті і інші праві. З одного боку порушуються конституційні права здібних молодих громадян на якісну освіту у старших класах, яка до речі в більшості країн є платною. А з іншого, – перш за все інфраструктурні перешкоди (погані дороги і надійність перевезень) не дають можливості вирішити це питання на користь молоді.

Дев'ята пара суджень: I – «Переважає використання фактологічних методів подачі матеріалу, наявне прагнення конкретизувати теорію прикладами з практики» – 74,4%; II – «У навчанні переважає модельний метод подачі знань, приклади на теоретичних, абстрактних моделях» – вважають 15,7% опитаних вчителів. Перевага більш наближеного до життя навчання отримала значну підтримку більшості вчителів.

Проведене дослідження показало, що у вчителів присутні як нові так застарілі уявлення про завдання середньої освіти в цілому, а також про характер їх поведінки з учнями. Найбільш помітно це в третьому судженні стосовно критики на адресу учнів, яку вважають прийнятною у взаєминах з дітьми 62,2% опитаних. Саме це і є головна риса авторитарного стилю керівництва, хоча при цьому 97,2% вчителів вважають, що взаємини в діаді вчитель-учень повинні бути партнерськими. На наш погляд, це основне протиріччя, яке все ще присутнє у свідомості вчителів, і яке важливо подолати. Зробити це не завжди просто, тому що за межами школи, частіше у своїй родині, діти можуть стикатися саме із авторитарним поведінням батьків, особливо у погано забезпечених сім'ях, де діти розглядаються як підлегли, яких ще треба годувати. Тим не менше вчителі першими повинні вводити новий демократичний стиль взаємин в шкільне виховання.

Ще два судження свідчать про недостатнє розуміння не тільки змісту взаємин, але і принципів навчання у загальноосвітній школі демократичного суспільства. Це судження 5 і 6. Загальноосвітня школа повинна приготувати всіх без винятку дітей до життя в суспільстві, але не обтяжувати їх надлишковими теоретичними знаннями, які ніколи не стануть у пригоді. А тому навантаження у 9-річній середній школі не повинно бути надлишковим, щоб не віднімати у дітей дитинства. Тільки після закінчення 9-тирічної загальноосвітньої школи, коли найбільш інтелектуально обдарована частина дітей (а це не може перевищувати 40% в популяції) розпочинає підготовку до вступу в університети і вищі школи, можливе значне навантаження, яке під силу тільки їм.

Необхідно звернути увагу і на ті судження, які демонструють повне розуміння вчителями завдань перебудови сучасної середньої освіти в Україні. Саме за рахунок суспільного обговорення проблемних питань у ЗМІ і на сторінках професійних видань більшість опитаних підтримали такі судження як: «особиста відповідальність учнів за свою успішність» (91,9%), «партнерство у взаєминах з учнями» (97,2%), «використання фактологічних методів подачі матеріалу, прагнення конкретизувати теорію прикладами з практики» (74,4%), «освіта у містах і сільській місцевості мають бути однаковими» (76,2%). Все це свідчить про розуміння важливих напрямків перебудови освіти в сучасній Україні.

Одним з проблемних питань освіти в країні є велика незгодженість організаційних засад. Тут на національному рівні треба вирішити питання, чи всі діти здатні навчатись в 11-річній середній школі (термін остався з радянських часів), яка дає право на вступ до вищих навчальних закладів. Треба нарешті визнати нерівномірність розподілу

розумової/інтелектуальної обдарованості людей, як природного фактору, який не можна здолати декретами і законами. Більшість фахівців вважає, що не більше 30–40% в популяції здатні до суто інтелектуальної діяльності. Кожен вчитель розуміє, на що здатні його учні. Це не важко відстежити і по оцінках: здібні діти значно легше отримують більш високі оцінки на контрольних завданнях, а їх середній бал частіше за все вищий за 9 з 12 балів. Саме вони і повинні навчатись у спеціальних ліцеях, гімназіях і колегіумах, де дається набагато більший обсяг, а навчання вже потребує і особливих здібностей і вольових зусиль. Більше того, у 15–16 років учні демонструють більш осмислений підхід до навчання, бажання йти до вищої школи і самостійно прикладають зусилля у набутті необхідних знань. Тому вони і не представляють проблему для своїх батьків і вчителів.

У Фінляндії 3–річне навчання у ліцеях є підготовкою до навчання у вищій школі, а тому всі загальноосвітні предмети (історія, філософія, література вітчизняна і західна, мистецтвознавство, культурологія, як мінімум 2 іноземні мови) вивчаються саме в цих навчальних закладах, а не в університетах на перших курсах.

Що стосується освіти за межами тих закладів, що готують дітей до навчання у ВНЗ, то в сучасному суспільстві існує багато інших сфер діяльності, де людина має можливість успішно реалізувати свій потенціал. На основі цього факту можна скоротити час перебування дитини в загальноосвітній школі. Наприклад, обмежити її 9 роками навчання, як це зроблено в країнах Північної Європи. Діти із середнім балом академічної успішності менше ніж 9 з 12, продовжують своє навчання у різноманітних середніх навчальних закладах з професійним нахилом: від операторів обчислюваної техніки до організації торгівлі і підготовки кадрів для найбільш потужної сфери сучасного народного господарства у всіх розвинутих країнах – сфери обслуговування. Тут і стануть у пригоді різноманітні коледжі, технікуми, професійні училища і тому подібні навчальні заклади, які будуть приділять достатню увагу загальноосвітнім предметам культурологічного циклу і вивченню іноземних мов. Це дасть змогу упорядкувати мережу навчальних закладів, які готують молодь до вступу у ВНЗ і університети, а також можливість перебудувати шкільну освіту у відповідності із вимогами сучасності.

Підводячи перші підсумки проведеного дослідження можна стверджувати:

1) Проаналізоване нами теоретичне підґрунтя соціокультурного підходу до проблем української сучасності знайшло своє підтвердження в ході емпіричних досліджень. Схема Т. Парсонса дала можливість на рівні розробки дослідницьких інструментів (анкетне опитування та інтерв'ю) врахувати, як норми, цінності та ідеї вчителів стосовно перебудови середньої освіти, прийнятні для них засоби їх реалізації можуть бути використані в сучасному українському суспільстві.

2) На прикладі парних суджень в опитуванні можна відстежити, як здійснюється соціокультурні зміни на рівні свідомості людей, як твердження, що вчора здавались аксіомами тоталітарного суспільства, поступово змінюються на більш демократичні підходи, які поступово знайдуть своє практичне втілення у повсякденній поведінці людей. І тоді твердження Л. Уайта, що «людська поведінка – це функція культури: $V = f(c)$. Якщо змінюється культура, змінюється і поведінка» знайде своє повне втілення.

3) Проведене дослідження показало, що українське суспільство в особі його вчительського корпусу знаходиться в стані переходу, поступово засвоює цінності демократії і навчається користуватись ними у своїй повсякденній практиці.

4) Що стосується теорії Р. Мертона, то вона допомогла зрозуміти, що об'явленні інституціональні зміни будуть більш успішними, якщо знайдуть своє підтвердження не стільки в прокламації змін, скільки в реальному повсякденному поведінці людей. З одного боку, суспільству потрібен здоровий конформізм більшості населення по узгодженим цілям розвитку суспільства і способів їх досягнення. І навіть ритуалізм, як згода слідувати визначеним суспільством цілям, також задає важливий тренд сучасного розвитку. А з іншого боку, тоді, коли люди не згодні ні з цілями суспільства ні з методами їх досягнення, вони представляють собою загрозу для нормального розвитку суспільства. В сучасній Україні до

цієї групи належать достатньо велика кількість представників старших вікових груп. Це помітно не тільки в нашій роботі, але і по загальноукраїнських дослідженнях.

5) Важлива група «іноваторів», яка поділяє цілі суспільства, але намагається діяти новими засобами, не очікуючи схвалення своїх дій вищестоящим чиновництвом. Вона також присутня в даних нашого опитування. Це ті вчителі, які орієнтовані на партнерські відносини з учнями, вважають за потрібне вивчення іноземних мов, віддають перевагу фактологічним методам подачі навчального матеріалу і т. ін.

Саме такі вчителі виховали молодих захисників Батьківщини від агресії Росії і сепаратизму східних регіонів. В умовах повного розвалу армії і відсутності тилового забезпечення фронту наші добровольці стали стовідсотковими Reballion (нескореними бунтівниками) за схемою Р. Мертона, тому що вони самостійно сформулювали для себе цілі і віднайшли новітні засоби їх досягнення. Недарма західні інтелектуали високо оцінили патріотичні прагнення народу України і підтримали молоду державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сорокин П. Человек, цивилизация, общество / П. Сорокин. – М., Политиздат, 1992. – С. 218.
2. Левин К. Разрешение социальных конфликтов / К. Левин. – СПб.: Речь, 2000, с. 198–214.
3. Парсонс Т. К общей теории действия. Теоретические основания социальных наук / Т. Парсонс. – М.: Академический проект, 2000. – С. 415.
4. Парсонс Т. Понятие культуры и социальной системы / Т. Парсонс // О социальных системах. – М.: Академический проект, 2002. – С. 693-776.
5. Уайт Л. Избранное. Наука о культуре / Л. Уайт. – М.: РОССПЭН, 2004. – 960 с.
6. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон. – М.: АСТ, Хранитель, 2006. – 880 с.
7. Ленські Г. Lenski G. Ecological–Evolutionary Theory: Principles and Applications / G. Lenski. – Boulder: Paradigm Publishers, 2005. – XV. – 253 p.
8. Белякова Ю.Л. Социокультурный подход: этапы формирования и основные императивы [Электронный ресурс] / Ю.Л. Белякова // Государственное управление. Электронный вестник. Вып. №29. Декабрь 2011. – Режим доступа: http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2011/vipusk_29_dekabr_2011_g./problemi_upravlenija_teorija_i_praktika/belyakova.pdf.
9. Черниш Н. Основные понятия и положения социокультурного подхода и специфика их применения в социологии / Н.Черниш, О. Ровенчак // Социология: теория методы, маркетинг.– 2005.– №4.– С. 92-103.
10. Черниш Н. Основные понятия и положения социокультурного подхода и специфика их применения в социологии / Н.Черниш, О. Ровенчак // Социология: теория методы, маркетинг.– 2006.– №1– С. 37-53.
11. Хуткий Д.О. Аспекти, критерії і виміри стратифікації сучасних суспільств у процесі міжсуспільного відбору [Електронний ресурс] / Д.О. Хуткий. – Режим доступу: <http://sociology.kiev.ua/downloads/aspects.pdf>.